

KADERİN İRONİSİ: GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ ...

Hatice BİLDİRİCİ

Tiyatroda oyuncuların birinin seyircilere dönerek küçük bir anısını anlatıvermesine, uzamış sohbetin sonunda yakın arkadaşınızın sizi güldürmek için anlattığı bir hatırasına, her şeyin bir solukta olup bittiği bir kısa filme hatta bir Charlie Chaplin filmine benzer *Geçmiş Zaman Olur ki...*¹

Ele alacağımız bu eser, Haldun Taner'in en kısa ve az tanınan öykülerindedir. Köşede sessizce fark edilmeyi bekliyor gibidir. Birçok Haldun Taner öyküsü gibi yaşama sevincini işaret eden coşkulu bir hikâyedir. Yazarımız, bu öyküyü otuz bir yaşında, Avrupa'dan dönüp tüberkülozla mücadelesinden galip çıktığı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Filolojisi Bölümünde okumakta olduğu zaman yazar. Yıl 1946'dır. Bu yıllar onun küçük skeçler de kaleme almaya başladığı yıllardır.

Öykünün başkişisi anlatıcıdır. Kısaca şudur hikâye ettiği: Yazlık ev kiralamak için gazeteyi tararken ilk gençlik aşkının yaşadığı köşkün kiralık olduğunu görür. O günlere döner; sarı bukledi, menekşe gözlü Mahinur'u nasıl sevdiğini ama onun kendisinin bütün vaatlerini reddedip zengin müteahhitle nasıl da evlenip gittiğini hatırlar. Ömrünce elinden kaçırdığı bu saadete yanmıştır. Bu evi kiralayıp eski günlerin hayaliyle üç ay geçirmek ister. Köşke vardığında kapıyı açan Mahinur'dur. Hayalindeki Mahinur, çoktan çekip gitmiştir. Onun yerine gelen bu kadın ise kahramanımızı büyük bir sukutuhayale uğratar. İçeri girip biraz sohbet

1 Haldun Taner, *Bütün Hikâyeler 1, Kızıl Saçlı Amazon*, Bilgi Yayınevi, 2009, s.63

etmeye mecbur kalır. Ancak bir an önce kaçarcasına oradan uzaklaşır. Bahçede gördüğü müteahhit yani eski düşman, onu bir felaketten kurtarmış bir dost gibi görünür gözüne. Artık dünya daha güzeldir.

İlk Gençlik

Öykü yarım günlük kısa bir zaman dilimini ele alır. Ancak bu kısa zamanı belirleyen olay, kahramanın ilk gençlik yıllarına, on sekiz yıl öncesine aittir. Haldun Taner, kahramanının ilk aşkını yaşadığı delikanlılık çağını birkaç paragrafta anlatır. O da herkes gibidir: Ayakları yerden kesilmiş, bulutların üstünde hat-ta yıldızlarda yaşamaktadır. Komşu köşkün şen kızı, sevgilisi Mahinur da zaten yıldızlardan gelmiş gibidir. Ama ... *taşralı* müteahhidin ona talip olmasıyla bütün bu tasavvurlar iskambilden bir kule gibi bir anda yıkılıvermiştir.

Mahinur'a yalvarır, ayaklarının dibinde gözyaşı döker, *sen razı olmazsan seni hiçbir kuvvet o hışır herifle evlenmeye icbar edemez*, der. Hatta ona İstanbul'dan kaçmayı teklif eder; taş kırıp, hamallık yapıp ona bakacağını söyler. Ama Mahinur hemen değişivermiştir. Kahramanımıza burnunun ucundan bakıp çocuk gibi konuşuyorsun, demeye başlamıştır. Kahraman, Mahinur'u tokatlamayı, onu en büyük saadetinden mahrum edecek olan adamı ise köprülerden atıp üzerine taş yuvarlamayı planlamaktadır. Yazar, bu ilk gençlik heyecanlarını okuyucusuna, uzaktan bakma imkânı sağlayarak ve elbette o muzip alaycılığından vazgeçmeyerek verir. Bizi kendi gençliğimizdeki safiyane hâllerimize götürüp o dengesiz duygu gelgitlerinin, her şeyi yapıvereceğimizi sandığımız o cahil cesaretinin ve bir anda dünya batmış da biz altında kalmışız hissini, ne denli kolay yaşanabildiğini gösterir bize. Aslında yazarın baktığı yerden bakınca bunlar hayli komik hâllerdir. İlk gençlik insan ömrünün alay edilmeye belki de en müsait yıllarıdır. Taner, okuyucuyu doğru yerden yakalamıştır. Bizi içine çekebildiği için ve ilk gençliğimize şefkatle tatlı tatlı bakabilmemizi sağladığı için ironi burada da işe yaramıştır.

Bambaşka Bir Mahinur

Olayın anlatıldığı zamana gelindiğinde ise kahraman, Mahinur'u her hatırladığında *hayatımı onunla birleştirse idim belki ben de bugün herkes gibi mesut bir insan olurum*, diye düşündüğü saadetini, aslında kaybetmediğini hatta Mahinur'u kaybederek saadeti yakalamış olduğunu anlayacaktır. Haldun Taner'in öykülerindeki tez- antitez birlikteliği yine üstü örtülü gerçekleri işaret edecektir:

Mahinur'la ilgili hayallerinin gölgesine tekrar sığınmak için çoktan başkalarına satıldığını bildiği o yazlık evi kiralamaya gittiğinde ona kapıyı açan kırmızı saçlı şişman kadın, Mahinur'dur. O kadar değişmiştir ki zaman ve zenginlik onu

hâlden hâle sokmuştur. Kahraman şaşkındır: *Bu karşımdaki boyalı saçlı, çifte gerdanlı, bu kollar şıkır şıkır altın bilezikli kadın Mahinur öyle mi? O sülün gibi endam, on sekiz yıl içinde böylesine kütükleşsin, o şiirli ses, o buğulu bakışlar, o prenses gibi tavırlar bu rütbe müptezelleşsin...* Öyküdeki ironiyi sağlayan ifadelerden bir kısmı da burada gizlidir. Seçilen kelimeler, faydalanılan zıtlıklar dikkat çekicidir. “Çifte gerdan”, “şıkır şıkır altın bilezik” ifadelerinin yan yana gelişi, “şiirli ses”, “buğulu bakış”, “prensес tavrı” ifadelerindeki rahat söyleyiş, “sülün” ve “kütük” benzetmelerinin yan yana getirilişindeki zıtlıklarla kurulan denge çarpıcıdır. Zamanın insanı hâlden hâle geçiren yönünü işaret ederken bize zıtlıkları gösterişiyle durumun komikliğini pratik bir yolla gözler önüne seriverir.

Bireysel Değil Toplumsal Yergi

Haldun Taner öykülerinin birçoğunda gördüğümüz bireysel yergi *Geçmiş Zaman Olur Ki...*'de mevcuttur. Yergi, Mahinur ve kocasına ait gibi görünse de Taner, burada toplumsal yergiyeye bir kanal açmıştır. Aşkı değil zengin kocayı tercih eden Mahinur, güzel bir kızı ve ailesini parasıyla etkileyip çocuk yaştaki bu kızla evlenen taşralı müteahhit, yerginin baş kahramanlarıdır. Ama bu yergiyi örerken yazar sadece gösterir, duruma dair hiçbir yorum getirmez. Biz onların birer tip olduklarını biliriz. Onlar aslında sadece zengin müteahhit ve gösteriş meraklısı karısı olmaktan ibarettirler. Taner, böylece onları göstererek toplumdaki benzerlerini de eleştirmiştir. Haldun Taner'in bunu yaparken merkeze koyduğu insanı gözlemlene gücü öne çıkan yönlerindedir. Ayrıntıları, küçük göz süzmelere, kısa tereddütleri, bir insanın arkasını dönüverişindeki umursamazlığın aslında bir kaçış olduğunu lafı uzatmadan, duyguyu dillendirmeden sadece küçük insani tavırları vererek hissettirir. Kendisi, gösterdiği duruma bir yorum getirerek okuyucuyu yormaz. Çünkü Haldun Taner'in gösterebilme gücü öyle kuvvetlidir ki okuyucu her şeyi anlayıverir. Anlamak için öyle üst düzey bir okuyucu olmaya da gerek yoktur.

Saadetin Değişken Yüzü

Kahraman öykünün başında, *...hayatımı onunla birleştirse idim, belki ben de bugün herkes gibi mesut bir insan olurum* ve *... avucumun içinden bir sabun gibi kaydırıp başkalarına kaptırdığım saadetin tatlı hatırasını yeniden yaşamak ifadeleriyle mutlu olmadığını belirtir.* Öykü ilerledikçe Mahinur'un onun haylindeki kadından ne denli uzak olduğunu, aslında bir beladan kurtulduğunu anlayacak ve kaderiyle barışacaktır. Köşke giden adamın saadet anlayışı aksi istikamete dönecek ve kuş gibi hafiflemiş olarak köşkten ayrılacaktır.

Haldun Taner öykülerinde hep karşılaştığımız, ironiyi yaratan çelişkiler ve tesadüfler, ilk öykülerinden biri olmasına rağmen *Geçmiş Zaman Olur Ki...*'de de

çalışmıştır. Mahinur ile ilgili hayallerde ve saadet anlayışındaki bu çelişik durum ve gazete sayfasında kahramanın bir tesadüfle Mahinur'un evine doğru sürüklenişi, kadere yönelik bir ironik bakış oluşturmuştur. Kaderimizi algılayış biçimimizin saadetimize de şekil veriyor olması öykünün asıl söylemek istediğidir. Yazarın niyeti yani öykünün teması, burada gizlidir. Bize bir de buradan bakın, der Haldun Taner. Kaybettiklerimiz asıl kazancımız olabilir. Pişmanlık duyduğumuz tercihlerimiz, elimizden kaçıp giden imkânlar belki de bizim felaketimiz olacaktı, belki de onlardan kurtulayazdık.

Tabiat

Öykünün sonunda kaderiyle barışan kahraman, yüzünü tabiata çevirir. Artık asıl güzellik oradadır: *Yeni tomurcuklanan ince dalları, üstündeki bulutsuz semayı ve Boğaz'ın lacivert sularını sanki ilk defa görüyormuşum gibi doya doya seyrettim. Damarlarıma rahat, geniş, sıcak bir sevinç yayılmıştı... "Gülseyenize neşelenseyenize. Bakın gök ne temiz, güneş ne parlak, hayat ne güzel" diye bağırmak istiyorum.* Kahraman saadet ve tabiat arasında ilgiyi görür. Burada tabiat, yaşama sevincinin hem kendisinden alınabileceği hem de kendisine sunulabileceği bir mercidir. Kaderimizle barıştıkça bir diğer söyleyişle bize sunulana hangi vesile olursa olsun razı geldikçe tabiatı fark edecek ve saadeti ondan alıp bakışlarımızla yine ona sunabileceğizdir.

Öykü bittiğinde kahramanın damarlarından bizim damarlarımıza geçen sevinç, bize şunları söyler: Hep böyle şeyler okusak da elimizden kaçıp gidenlerin nasıl da bizim aleyhimize olduğunu, şerdeki hayrı ve şükürün göğe yükselişini görürsek!